22862 ـ حکم جوایز تشویقی که فروشگاه‌ها برای جذب مشتری قرار می‌دهند

سوال

هر از گاهی برخی مراکز تجاری، روزنامه‌ها یا نهادهای دیگر برای جذب هرچه بیشتر مشتری، مسابقاتی جایزه‌دار برگزار می‌کنند. خواهشمندم حکم شرکت در این برنامه‌ها را برایم تبیین کنید و تا حد امکان فتاوای علمای سرشناس را در این زمینه بیاورید تا ابعاد موضوع برایم کاملاً روشن شود؛ خداوند به شما پاداش خیر دهد.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

این مسئله از مسائل نوظهور در ترویج کالاها است که بر اثر رقابت در بازار و تمایل صاحبان کالا به فروش بیشتر به وجود آمده است. علمای معاصر ما در این باره دو دیدگاه دارند؛ نخست: ممنوعیت مطلق، و دوم: جایز دانستن آن تحت شرایطی. از جمله کسانی که قائل به منع و تحریم هستند، انجمن دائمی فتوا و شیخ ابن باز رحمه الله هستند و این‌ها برخی از فتاوای آنان است.

از انجمن دائمی فتوا این سؤال پرسیده شد: «برخی فروشگاه‌های مواد غذایی در آمریکا وجود دارند که اگر از آن‌ها خرید کنید، شماره‌هایی نامشخص به شما می‌دهند؛ هرگاه تعداد معینی از این شماره‌های مشخص که فروشگاه تعیین کرده نزد شما جمع شود، برنده جایزه‌ای می‌شوید که مبلغی پول است. آیا برای مسلمان جایز است که این جایزه را بگیرد؟ با علم به اینکه او در برابر آن چیزی پرداخت نمی‌کند، بلکه صرفاً خرید از آن‌ها یا بازدید از فروشگاه سبب دریافت این شماره‌ها می‌شود که احتمال دارد در آن جایزه ببرد».

این علما چنین پاسخ دادند:

اگر موضوع همان‌گونه باشد که ذکر کردید، گرفتن جایزه‌ای که فروشگاه به سبب خرید یا بازدید از آنجا و امتحان کردن شماره‌ای که هنگام انتخاب برایتان مجهول بوده و بعد مشخص شده پرداخت می‌کند، جایز نیست؛ زیرا این کار از مصادیق میسر (قمار) است و تحریم آن بر اساس کتاب و سنت و اجماع اهل علم دانسته شده است.

به نقل از فتوای شماره (5847) (فتاوای اللجنة ۱۵/۱۹۱).

همچنین از انجمن دائمی فتوا سؤال شد: «برخی فروشندگان نزد ما هستند که پفک‌های کارتونی را به قیمت (۱۰۰) ریال

می‌فروشند، در حالی که در فروشگاه‌های دیگر حدود (۲۰) ریال است؛ آنان جوایزی مانند خودرو و موارد دیگر می‌گذارند و مردم به خاطر تمایل به کسب جوایز برای خرید به سوی آنان هجوم می‌برند، آیا این کار جایز است؟ ما را راهنمایی کنید، الله به شما پاداش دهد».

آنان چنین پاسخ دادند:

این کاری که درباره‌اش سؤال کردید جایز نیست، بلکه منکری از مصادیق میسر است که الله آن را حرام کرده است؛ زیرا ریسک و فریب (غرر) و خوردن اموال مردم به باطل در آن وجود دارد. الله عز وجل فرموده است: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنْ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ [مائده: ۹۰ـ۹۱] (ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همانا شراب و قمار و بت‌ها و تیرهای قرعه، پلید [و] از کار شیطان است؛ پس از آن‌ها دوری کنید، باشد که رستگار شوید * همانا شیطان می‌خواهد با شراب و قمار، میان شما دشمنی و کینه بیفکند و شما را از یاد الله و از نماز بازدارد؛ پس آیا شما دست برمی‌دارید؟).

و پروردگار متعال فرموده است: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ [نساء: ۲۹] (ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموالتان را میان خود به باطل نخورید).

و از پیامبر صلی الله علیه وسلم ثابت شده است که ایشان از معاملهٔ غَرَر نهی فرمودند؛ الله تو را برای هر خیری موفق بدارد و یاری‌ات کند و کارت را آسان گرداند.

به نقل از فتوای شماره (۱۸۳۲۴) (فتاوای اللجنة ۱۵/۱۹۵).

همچنین از علمای این انجمن پرسیده شد: «حکم جوایزی که برخی مراکز تماس تلفنی برای ترغیب تماس‌گیرنده به بیش از یک بار تماس ارائه می‌دهند چیست؟»

پاسخ دادند: «آنچه از سوی مراکز عمومی تحت عنوان «هدیه» با سازوکار مذکور به تماس‌گیرندگان داده می‌شود جایز نیست؛ زیرا مصداق قمار و فریب دادن مردم و خوردن مال به باطل برای ترویج تماس‌های تلفنی و افزایش درآمد است. علاوه بر این، پیامدهایی چون کینه و برافروختن آتش دشمنی و کینه میان صاحبان مراکز و نیز میان تماس‌گیرندگان دارد. الله تعالی می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنْ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ [مائده: ۹۰ـ۹۱] (ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همانا شراب و قمار و بت‌ها و تیرهای قرعه، پلید [و] از کار شیطان است؛ پس از آن‌ها دوری کنید، باشد که رستگار شوید * همانا شیطان می‌خواهد با شراب و قمار، میان شما دشمنی و کینه

بیفکند و شما را از یاد الله و از نماز باز دارد؛ پس آیا شما دست برمی‌دارید؟)». به نقل از فتوای شماره (19560) (فتاوای اللجنة ۱۵/۱۹۶).

از شیخ ابن باز رحمه الله پرسیده شد: «در شهر ما یک شرکت تعاونی خودرویی را مقابل ورودی خود قرار داده است، به این صورت که هر کس به ارزش ۱۰۰ درهم یا بیشتر کالا بخرد، یک برگهٔ شماره‌دار که روی آن «قیمت آن ده درهم» چاپ شده، به صورت رایگان به او داده می‌شود. سپس قرعه‌کشی صورت می‌گیرد و به گفته خودشان «صاحب خوش‌شانس» برنده آن خودرو می‌شود. سؤال من این است:

۱ـ حکم شرکت در این قرعه‌کشی با آن برگه که بدون هزینه دریافت شده و در صورت برنده نشدن چیزی از دست نمی‌رود چیست؟

۲ـ حکم خرید از آن تعاونی به قصد به دست آوردن برگهٔ مذکور برای شرکت در قرعه‌کشی چیست؟ با توجه به اینکه مردم اینجا از جمله قشر تحصیل‌کرده مردد و سردرگم هستند، امیدوارم با ذکر دلیل به این دو سؤال پاسخ دهید تا مسلمانان نسبت به دین خود آگاه شوند؛ خداوند به شما پاداش خیر دهد».

ایشان رحمه الله چنین پاسخ دادند:

«این معامله قمار و همان میسر است که الله آن را حرام کرده و در کلام حق تعالی ذکر شده است: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنْصَابُ وَالأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ [مائده: ۹۰ـ۹۱] (ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همانا شراب و قمار و بت‌ها و تیرهای قرعه، پلید [و] از کارِ شیطان است؛ پس از آن‌ها دوری کنید، باشد که رستگار شوید. همانا شیطان می‌خواهد با شراب و قمار، میان شما دشمنی و کینه بیفکند و شما را از یاد الله و از نماز بازدارد؛ پس آیا شما دست برمی‌دارید؟). بنابراین بر مسئولان و اهل علم در فجیره و دیگر جاها واجب است که این معامله را انکار کرده و نسبت به آن هشدار دهند؛ چرا که این کار مخالفت با کتاب الله و خوردن اموال مردم به باطل است. خداوند به همگان هدایت و استقامت بر حق ارزانی دارد». (مجله الدعوة شماره ۱۱۴۵ در ۲۹ / ۱۰ / ۱۴۰۸ هـ).

شیخ ابن عثیمین رحمه الله دربارهٔ حکم شرکت در این مسابقات قائل به تفصیل شده و آن را با دو شرط جایز دانسته است. ایشان رحمه الله می‌گوید: «شرکت‌ها ـ اکنون ـ برای کسانی که از آن‌ها خرید می‌کنند جوایزی قرار می‌دهند؛ می‌گوییم: این کار با دو شرط اشکالی ندارد:

شرط نخست: اینکه قیمت ـ قیمت کالا ـ همان قیمت واقعی آن باشد؛ یعنی قیمت به خاطر جایزه افزایش نیافته باشد؛ پس اگر قیمت برای جایزه بالا رفته باشد، این قمار است و حلال نیست.

شرط دوم: اینکه انسان کالا را به امید رسیدن به جایزه نخرد؛ پس اگر کالا را فقط به امید جایزه خرید و نیازی به آن نداشت، این کار از مصادیق ضایع کردن مال است؛ شنیده‌ایم که برخی قوطی شیر یا لبنیات می‌خرند در حالی که به آن نیاز ندارند اما امیدوارند که شاید به جایزه برسند، پس می‌بینی که آن را می‌خرد و در بازار یا گوشهٔ خانه می‌ریزد؛ این کار جایز نیست؛ زیرا ضایع کردن مال است و پیامبر ﷺ از ضایع کردن مال نهی فرموده‌اند». به نقل از «أسئلة الباب المفتوح» (شمارهٔ ۱۱۶۲).

این قول ـ ان‌شاءالله ـ به حق نزدیک‌تر است، تا زمانی که انسان در درون خود از انطباق شرط دوم بر خویش اطمینان داشته باشد؛ چرا که تنها اوست که از درونش باخبر است و دیگران از آن اطلاع ندارند.

از الله می‌خواهیم که روزی حلال و پاکیزه و قناعت و رضایت نصیب ما گرداند و ما را از حرام و اسباب آن دور بدارد.

والله تعالی اعلم.